

GÁL SÁNDOR

Eltemetett világ

„Az ember örök méltósága [...],
 hogy történetre tehet szert,
 az isteni pedig benne, hogy ő maga [...] folytonosságot adhat e történetnek.”

S. Kierkegaard: *Vagy-vagy*

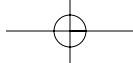
születés és a halál közötti csillagidőnknek van egy pillanata, amikor tudatosul bennünk az egyéni létezés ténye. Persze ez a „pillanat” akár éveket is jelenthet, mindenesetre időbeli távolsága – az akkori – mai emlékezetem szerint igen rövidnek mondható. A vegetatív létezést a saját életem tudatosulása váltotta fel, mégpedig úgy a múlt század negyvenes éveinek első felében. Hogy ami addig „megtörtént” velem és bennem, az valamilyen módon szinte egyenlő volt a növényi létezéssel, és ami azt követően elérkezett, annak már részben magam voltam – lehettem – az ura és irányítója.

Ma már ez a félelmetesnek tűnő változás a testi és a szellemi épülés természetes folyamatának számít, hiszen ezen az életszeleten minden egészséges ember keresztül esik, és ki-ki átbátorkál a gyermekkorból a felnőtté válás térfelére.

Azt hiszem, ettől az életszakasztól kap minden nevet, ami megnevezhető és megszólítható abban a környezetben, amely a miénk. A szűkebb s a tágabb család, a rokonok, szomszédok, utca- és falubeli emberek. De a környező világ is. A ház, az udvar, a kert, a fák, az állatok, röviden: az élet otthoni ritmusának a teljessége. Apám, anyám, a szüle, nagyapáim s a nagymama is. Emlékeim szerint ez a megszólítható közösség jelentette a legnagyobb és a legfontosabb élményt és fölismerést számomra. Ez adta a valahová tartozás biztonságát, az otthontudat erős kötését és egyszerűségét.

És mindez változatlan egészként él bennem ma is!

A „nagy tűz” után felépült új lakásunk a Sikándria kettényíló utcájának elején, a vakolatlan vörös téglafal, a piros cseréptető, s a rajta tollászkodó galambsereg. Meg a bejárattal szemben levő betongyűrűs kút, s mellette a fiatal szilvafa. Az udvar bejárati kapujával szemben a fél tetőre eresztett istálló, a pince s jobbra tőle a tyúk- és disznóól. A déli oldalt Bernát szomszédék háza zárta be, vakolatlan sárfalával. A balra nyíló utcában, a házunk mögött Bajkaiék laktak, a szemben levő házakban Csekes sógorék, Tárnokék és Persei sógor. Tárnokéknál „lakott” a „bábanéni”, sokunk világra segítője. Csekes sógort, azt hiszem, a lovakon kívül ezen a világon sem mi sem érdekelte, ha nem számítom a pipáját... Persei sógor pedig március közepén, mintha valami láthatatlan erő lökte volna ki suszterszékéből és műhelyéből, szűrtarisznyát akasztott a vállára, s nekivágott a Nagylegelő tavaszi vizekkel elárasztott tocsogóinak, és reggeltől napestig bíbic- és vadkacsatojásokat gyűjtött... Apám pedig, s később vele együtt én is, a vadorzás szenvedélyének áldoztunk amikor lehetett, s ahogy lehetett. Azonban az

ember által elrontott világ ezt a szabad állapotot a negyvenes évek elején igencsak el lehetetlenítette.

A fokozatosan kiterjedő háború elért minket is.

Apámat behívták átképzésre, másodjára aztán ott is rekedt, egy ideig Munkácson szolgált, majd később – szanitécként – kikerült a harcra, s valahol Felsőszinevér környékén megsebesült. Ez valamikor negyvennégy nyarán történt, s azért maradt meg valami módon az emlékezetemben, mert annak az évnek a szeptemberében lettem iskolás. Talán egy hónapig voltam „első”, mert tanítónkat – Kiss tanító urat – ugyancsak behívták katonának, az iskolába pedig német híradósok költöztek. E fordulat következtében ismét visszanyertem korábbi szabadságomat, és Bernát Bélával – egymás között csak: Beta – és Csekes Janival – Jacsóval – e korlátok nélküli világban azt tehetjük, amit akartunk. Kóboroltunk a határban, szőlőkben, s persze „vadásztunk” egyváltékban változó sikerekkel.

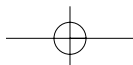
A visszakapott és birtokba vett szabadság mellett az egyre közeledő háború jelentette a legtöbb izgalmat. A magasban dühörgő bombázórajok, a légi csaták, a lángolva zuhanó repülőgépek látványa, a földön pedig a szinte megállíthatatlanul özönlő harci járművek, katonai alakulatok folyamatos mozgása-vonulása. A Duna felett aknaszedő repülőgépek cirkáltak, mert a Dunát elaknásították, néhány hajó fel is robbant, elmerült, s csak a kéményük látszott ki a vízből. Egy alkalommal az aknaszedő repülőgép a felrobbantott aknától megsérült, s a közeli Szarvasi puszta mellett elterülő lucernatáblán szállt le. Mi sem volt természetesebb, mint hogy megnézzük közről, milyen is egy igazi repülőgép... A német pilóták még a vezetőfülkébe is beengedtek. Aztán, ahogy a gép sérült farokrészét megjavították, huss, elrepült a lucernatábláról... De nekünk napokig volt miről beszélni, s persze többen úgy döntöttek, hogy pilóták lesznek. Én azonban, Lajos bátyám példája nyomán, továbbra is „csak” katona szerettem volna lenni. Volt saját fegyverem is, apám faragta kerítésdeszkából, s ez a „ratatata” folyamatosan szolgált minden nemű „katonásdi” játék alkalmával, hol a Fődásásban, hol a temetőben.

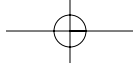
Mert akkor még a közeledő háborút is játéknak találtam. Soóky nagyanyám időnként megvette a *Magyar Futárt*, amelynek zöme a valóságos háborúról közölt képeket, s én mindig azt reméltem, hogy egyszer ott láthatom majd apámat, Lajos bátyámat vagy valamelyik keresztapámat a többi hős közötti. Azonban mindig csalódnom kellett. Ennek ellenére a bennem levő várakozás és remény továbbra is élt, mert – hátha!!!

Ezen túl a *Futár* arra is jó volt, hogy az iskolában már megismert betűk mellé, nagymama segítségével, úgy-ahogy a még nem ismert betűket is megtanultam, s ha lassan is, de sikerült összeraknom azokat, vagyis a „hadilapból” valamennyire megtanultam olvasni.

Aztán a *Magyar Futár* is eltűnt az életünkből véglegesen.

Apám – ahogy már az előbb is írtam – megsebesült (a csuklója fölött érte két géppisztolygolyó), és Budapestre került kórházba. Anyám ekkor összekapolt valami élelmet, és Budapestre utazott apámhoz. Papa Budán egy gimnáziumból átalakított kórházban volt elhelyezve, s amikor hazafelé indulóban anyámmal villamossal átjöttek

Pestre, a következő villamost a németek – a híddal együtt – belerobbantották a Dunába. Ma sem tudom, mert soha nem néztem utána, hogy melyik hídnak-villamosnak voltak utolsó utasai és egyben a robbantás szerencsés túlélői szüleim.

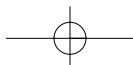
Nem sokkal később apámékat – az egész kórházat – Budapestről, Komáromon keresztül Gútára szállították át, mert a szovjet haderő már közel volt a fővároshoz. Mivel Kamocsán, Gúta tőszomszédságában, anyai ágon – a Soókyak – több rokonunk is élt, némi szilvapalinka ellentételezéseként, apám kapott hat hét betegszabadságot. Sebesülése, szerencséire, szépen gyógyult, csuklóját, ujjait már tudta mozgatni, így volt remény arra, hogy hamarosan rendbe jön, s használni tudja majd a kezét.

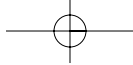
Ezekben a napokban azonban a postás szinte naponta hozta a gyász híreket. Két keresztapám és Szabó Sándor nagybátyám is elesett. Anyám testvéröccséről, Lajos bátyámról pedig semmi hírt nem kaptunk, pedig ő korábban gyakran küldött tábori lapot.

A naponta ismétlődő tragédiák valós értelme engem csupán közvetve ért. Igazából még sem az élet, sem a halál dolgai nem érintettek meg. Voltam, mint minden korombeli kölyök, s bárha sok mindenre kíváncsi, ám a felnőttek világa még nem igen érdekelt. A közeli és a távoli történések valamiféle ismeretlen játéknak tűntek fel előttem és bennem. Ami mozgott, lüktetett, suhogott, lángolt és dübörgött, ami elérhetetlen és megnevezhetetlen volt számomra... Hétféteken elmentem az Öreg-sorra moziba, ahol a híradó egyvégtében a háborút hozta közel, s olykor a vetítővászon szembe jövő harckocsi, úgy éreztem – az első sorban ülve –, leszáguld közénk, és széttapos valahányunkat. Egyébként nekem akkor – s még később is – nagyon tetszett ez a háború, amelyben, furcsa módon, mindig mi – pontosabban: a hős magyar harcosok – győztünk, illetve győztek. S ezt el is hittem, amiként korábban a *Magyar Futár* hasonló diadalokról közölt képeinek is hitelt adtam. Mert hát hogyan is kételkedhettem volna a híradóban látott győzelmeinkben?! Olyan összefüggések meg se fordultak a fejemben, hogy a híradós győzelmek és apám sebesülése vagy keresztapáim hősi halála ugyanabban a háborúban történt meg. E valós és virtuális tények és képek fölött továbbra is megmaradt a játék – a katonásdi, a háborúsdi. A Fődásásban lövészárkokat ástunk, s az utca gyerekserege két csapatra válva komoly csatákat vívott egymással. Akkor se tudtam, s ma sem tudom ki, kit győzött le, hiszen sem a győzelemnek, sem a vereségnek nem volt semmi jelentősége. Igazában a játék volt a fontos. A csata után pedig haza mentünk ebédelni vagy vacsorázni. Mikor hogy.

Ezzel szemben a valódi háború egyre közeledett.

Az iskolába telepített német híradósok egyszer csak összepakoltak, és elautóztak Érsekújvár vagy Komárom felé. Azonban az iskola nem sokáig marad üresen. Néhány nap elmúltával egy rongyos sereget tereltek falai közé – zsidókat, ahogy a felnőttektől hallottam – a nyilas keretlegények. A fődásási harcokat ez az új lát-nivaló egy időre háttérbe szorította. Az a szűkebb vagy tágabb közösség, amelybe beleszülettem, s amelyben éltem, zömmel a saját, íratlan törvényei szerint rendezte viselt dolgait. Voltak különbségek a szegények és a jó vagy jobb módúak között. Időnként nézeteltérések is előfordultak egy-egy elszántott barázda végett, de

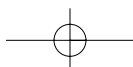
arra nem volt példa, hogy ok nélkül egymásra támadtak volna. Ezért mindaz, amit az iskola udvarán láttam, már ott és akkor megdöbbenett. Hogy emberek embereket kényszerítenek békaügetésre, s közben vastag husángokkal ütlegelik a lemaradókat, a betegeket vagy a gyengébbeket, iszonyattal töltött el. Mert látni azt – egy soha fel nem oldható emlékem az iszonyat idejéből –, hogy valakit, egy embert, ráfektetnek két iskolapadra, s ujjnyi vastag mogyorófavesszővel a mezíten talpát verik, hogy fölszakad a bőr az ütések nyomán, és kiserken a vér, s hogy a fájdalomtól a test össze-összerándul, majd – miután elveszítette az eszméletét – lefordul az iskolapadról, s fekszik az iskolaudvar földjén... Aztán, ahogy két keretlegény odavonszolja a diófához, s felültetvén, neki támasztják a fa törzsének, hangosan röhögve, hogy „nézd, kínjában összeszarta magát...”

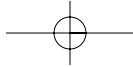
Ezenközben a németek messzehordó üteget állítottak fel a temetőben, nem messzire a kicsi halottas házhoz. Az ágyúk hosszú csöve a Duna felé volt fordítva, ami azt jelentette, hogy onnan várják az ellenséget. (Később kiderült, hogy a Duna jobb partján futó „bécsi út” volt az igazi cél). Egyébként várhatták az ellenséget az égből is, mert az oroszok – a híradós diadalokkal ellentétben – már Budapest közelébe értek. Aztán megkezdődött a főváros ostroma, illetve bekerítése, aminek következtében minket is elért az igazi háború. A menekülő németek nyomában csakhamar megjelentek a szovjet rohamosztagok, és ezt az egész harcot én a szomszéd Bajkai Etellel együtt padlásunkról bámultuk. Felhúztunk két cserepet, s az így keletkezett résen át figyeltük a visszavonulva harcoló németeket, a dübörgő, majd a bedöglő autókat – Persei sógor háza előtt egy hernyótalpas vörös-keresztes kocsiból fogyott ki az üzemanyag –, amíg egyszer csak a házunk tetejét találat érte, a fülsiketítő robbanást felcsapó lángnyelvek követték, s mi Etellel egy kicsit megsüketültünk, de egyéb bajunk nem esett. Ellenben, most már, hogy a tető felét elvitte a robbanás, szabadabb lett a kilátás – hogy pontosabb legyenek: a rálátás – az utcánkban zajló háborúra. A tank után, amely ellőtte fejünk felől a tetőt, feltűntek a gyalogos rohamosztag katonái is. A bedöglött német lánctalpas kocsihoz érve körülfogták azt, s a benne levő sebesült katonákat kihömpörgették az utcára, és valahányat agyonlőttek. S mint akik jól végezték dolgukat, mentek tovább, üldözvén a németeket.

Azon az estén – ahogy később megtudtuk – az oroszok elérték Komáromot, de estére a németek egy ellenlökéssel visszaszorították őket, s az „első vonal” így Dunamocs és Búcs között alakult ki, illetve állapotodott meg. És kereken hat hétig ott is húzódott: nálunk a rusz kik, Mocson pedig a németek. Végül is a Budapestet bekerítő abroncsnak ez volt a külső vonala.

És ez a hat hét az én saját háborúmmá változott.

Semmi másra nem emlékszem gyerekkorom idejéből olyan pontossággal, olyan részletességgel, mint ezekre a napokra, ezekre a hetekre. A hangok, a színek s a mozgás ezerféle iránya, s az árnyalatok is bármikor újra megjelennek előttem tisztán és érthetően. Még az estéli havazás különös zizegését is hallani vélem, vagy az alkonyatban elcsituló verebek halk beszédét a nádtetők védelmében. És a félelem kimondatlan, megnevezhetetlen valóságát, amely szinte tapinthatóvá lé-

nyegült. Az ismeretlen hadak vad áradata, a soha nem tapasztalt hétköznapi kegyetlenség s benne az emberi élet teljes elértéktelenedése. Hogy aki reggel még felkelt, azt délben már lópokrócba vagy katonaköpenybe csomagolták, s az árokparton néhány ásónyomnyi mély „sírba” temették. Látni a kifordult beleket, a szétronsolt koponyákat, a leszakadt karokat és lábakat... A reggelre csonttá fagyott tegnapi élőket, tudván azt, hogy akárki közülünk is egy lehet velük a nap bármelyik percében... Mert a becsapódó ágyúgolyók nem tettek különbséget katonára és civil között. A szétrepülő vasszilánkok elpusztítottak minden élő és élettelelt maguk körül. S ha több mint hatvanévnnyi messzeségből felidézek magamban egy-egy ilyen pillanatot, még az égő ekrazit szagát is érzem, s látom a kékeslila lángokat a becsapódás által keletkezett kráter peremén, s hallani vélem a robbanás fültépő reccsenését, amelynek nyomán a föld tölcser alakban szerteفرöccsen, s a légnyomás ereje a szalmakazalnak röpít... Amikor a rettenet pillanata elcsitul, látom, ahogy egy megriadt galambraj a hóval terhes felhők magasában kering. Bal karom pedig sajogni kezd, s a kiszakadt kabátujj repedésén át szivárog a vérem. Szerencsére – szerencsémre – a szilánk csak a bőrt szakította fel. Az ijedség nagyobb volt a bajnál. A pár centi széles sebhely azonban a karomon – bár már csak halványan látszik – „első sebesülésemre” emlékeztet. Mert hogy ezt az első kettő követte még a következő hetek alatt. Az egyik a bal térdem alatt ért, a másik – átszakítván a csizmámat – a sarkamat sértette fel. De ezek sem voltak komoly sérülések, „fáradt” repeszek találtak el. A tönkre ment csizma sokkal nagyobb gondot jelentett, hiszen kemény, fagyokkal megrakott tél volt, s csizma nélkül az udvarra se mehettem ki. Holott Jacsóval meg Bernát Bélával akkor már naponta a szérűskerteket jártuk, s az elkőborolt, sebesült katonalovakat igyekeztünk összefogdosni. Hogy miért, annak okát, magyarázatát nem tudom ma sem megindokolni. Talán csak azért, mert szerettük a lovakat, kellettük, hogy legyen valami, ami a miénk s csakis a miénk. Telefonhuzalból készítettünk számukra kötőféket, s azon vezettük-tereltük a szerencsétlen állatokat a temető felé, az ott árválkodó és elhagyatott, kicsi – otthoni nevén – halottas kamrába.

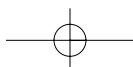
Ebben a havas, háborús világban a délelőttök általában csendesek voltak. Ez a délelőtti csend a temetőben szinte megnőtt, már-már tapinthatóvá változott. A lovakon és rajtuk kívül legfeljebb a varjak jártak errefelé.

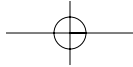
Mert a temetőben a háború idején nem temettek!

A legtöbb elesett orosz katonát a templomkertbe ásott sekélyke sírokba hantolták el. De a Fődásás mellett húzódó árokpartra(-ba) is temettek katonákat.

Mikor Bernát szomszéd – Béla édesapja – a sok spiritusztól meghalt, őt a kocsiszínbe temettük el, s az istállóban megmarad deszkajászol lett a koporsója. A feje alatt levő párnát másnap reggelre ellopta valaki.

Ennek a háborúnak azonban számunkra voltak ennél fogvacogtatóbb pillanatai is. Apám sebesülése akkorra még nem gyógyult be egészen. Ha az oroszok rájönnek, hogy papa sebesült katona, jobb esetben fogságba vihették volna, rosszabb esetben helyben agyonlövik. Láttam – láttuk –, hogyan végeztek ki egy autónyi sebesültet Perseiék háza előtt, alig egy héttel korábban. Hogy apám mégsem került bajba, azt az az egysze-

rű tény adta, hogy annak idején két évig katonáskodott Prágában, s e két év alatt elég jól megtanult csehül. S mikor az oroszok jöttek, s papa egy cseh „dobry dennel” köszöntötte őket, azonnal kinevezték tolmácsnak. Tárnokéknál – az utca szemben levő oldalán – valami magas rangú tiszt volt bekvártélyozva, hát vitték oda apánkat mint valami főnyereményt. Anyánknak pedig sütni, főzni kellett reggeltől napestig. A hozzávalót az oroszok hozták. Esténként pedig a konyhát vastagon beterítették szalmával, s a katonák azon aludtak. Hajnalonként aztán mentek ki a Mocsolyák felé, az első vonalba. Mire anyám elkészítette az ebédet, megtörtént, hogy csak hárman, négyen jöttek vissza, a többiek vagy meghaltak, vagy megsebesültek...

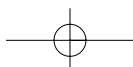
Ahogy az állóháború hétköznapjait éltük, a hozzánk beszállásolt – bár gyakran fogyatkozó-cserélődő – katonákon kívül egy idő után visszatérő látogatóink is lettek. Emlékszem, egyszer – nyilván valami katona ismerőse invitálására – egy fiatal tiszt is nálunk vacsorázott. Apám tolmácsolása révén megtudtuk, hogy moszkvai, s hogy pilóta. Ettől az estétől számítva úgy két-három naponként meglátogatott bennünket, Vilma húgomat különösen megkedvelte, játszott vele, s azt ígérte, ha vége lesz a háborúnak, elviszi őt Moszkvába. Nekem egyszer egy igazi töltőtollat adott, amelyet azonban másnap reggelre az egyik harcos, indulóban a Mocsolyák felé, eltulajdonított. Tollammal együtt eltűnt, lehet, hogy meghalt, lehet, hogy csak megsebesült.

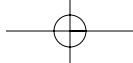
Isten a megmondhatója, mi a sorsa egy ajándéktollnak s annak, aki ellopja azt ilyen háborús időkben!

A mi pilótavendégünket egyszer láttam repülni – kétfedelű masinájával, amelyet mi abban az időben csak Mari néninek neveztünk –, egy kört írt le a magasban házunk felett, aztán elrepült Párkány felé. Ez volt – lehetett – a „búcsúköre”, mert többet nem láttuk. Vagy lelőtték, vagy másfelé vezényelték. Így Vilma húgom soha nem jutott el Moszkvába.

Közeledett karácsony, s mivel Persei sógor – lévén lelkiismeretes és egyben kiváló suszter – a csizmámat rendbe hozta, így Jacsóval és Betával ismét részt vehettem a mi saját háborúnkban.

Eleddigi kalandozásaink a Fődásás, Sikándria, Iskola utca, Kis utca s részben a Faluvég és a Kövecses térségeire korlátozódtak. Az Öregsor, a Főszeg vagy a Nagytó felé eddig még nem volt bátorságunk elmerészkedni. Valahogy a falunak ezek a részei nem úgy tartoztak hozzánk, mint az előbbiek. Itt laktak a „jógazdák”, a módosabb parasztok. Udvaraik tágasabbak voltak a mieinknél, házaik hossza akár háromszorosa a zsellérsori épületeknek. Az udvarok hátsó felében – a lakóházakhoz ragasztva – istállók, ólak, bennük legalább egy pár ló, csikók, négy-öt tehén, igavonó ökrök, tinók, az ólakban anyakocák, malacok, hízódisznók s az aprójószág – ludak, kacsák, tyúkok, csirkék tucatjai. Tovább a széna- és szalmakazlak s mögöttük a zöldséges kert. A féltetőre eresztett „szín” alatt pedig a kocsik, szekerek, hengerek, boronák, vetőgépek sorai álltak. Minden olyan állat, eszköz és szerszám, ami egy negyven-ötven holdas terület megműveléséhez szükséges volt, abban az időben fellelhető volt egy ilyen parasztportán. Ezek a módos gazdák rendszerint cselédeket – szolgát, szolgálólányt – is tartottak, nyaranta pedig részes aratókat fogadtak. A templomban is külön padsorokban ültek – a birtok nagysága határozta meg a helyüket a gyülekezetben.

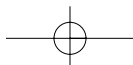
Meglehet, a mi zsellérsori tudatunkban ez a különbség oly módon mutatkozott meg, hogy az Öregsr s a Kis utca felső része nem úgy a miénk, ahogy, mondjuk, a Sikándria vagy a Faluvég.

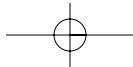
Azonban a jelenlevő háború ezt az elkülönülést közös nyomorúsággá változtatta. Sőt! Ahol több volt, a ruszki onnan többet elvehettek. Ha kellett, tehenet, disznót, lovat, takarmányt, alomszalmát, mindent, amire szükségük volt. És: mindenre szükségük volt! Egyáltalán nem válogattak, hiszen az életüket akár órákban is mérhették. Ebből pedig az következett, hogy akármelyik módos gazda lovát, tehenét, disznaját elrekvirálták, s feleségét is ugyanúgy megerőszakolták közben, mint a részes arató vagy uradalmi cseléd feleségét, vagy lányát. Láthattuk, tapasztalhattuk, hogy egyáltalán nem voltak válogatósak. A „burzsujokat” egyébként is illett egy kicsit megijeszteni. Mind-ebből kitűnik, hogy az ilyen háborúban megtörténhet minden elképzelhető és elképzelhetetlen. Egy iskoláskorú fiatalasszonyt tizenhárman erőszakoltak meg az apja szeme láttára... A szódás szamarát a Fődásásban csak hárman. A szamár fara mögé mosószéket állítottak, arról, s úgy... Pedig a szerencsétlen szamár csődör volt...

A karácsonyt megelőző időben a halál hétköznapjait az emberiségnek ezek a nagyon elrontott történései jelentették. Ott történtek meg a szemünk előtt s a napnak szinte minden órájában.

Mi pedig Jacsóval és Bélával – vagyis a Betával – az egyik ilyen közönséges és nagyhavú délutánon nekivágtunk a Libalegelő asztalsík térségeit megszemlélni. A Nagy tó vizét levezető patak hídján túl a köves út ketté vált, balra Karva felé, egyenest pedig Dunamocs irányába. Mindkét út mentén sudaras jegenyék sorakoztak katonás rendben, csupasz ágaik között – ezt mindig így hittem – lakott a szél, esténként onnan indult felkavarni az éjszakai havakat... A tágas legelőkön – amelyek lenyúltak egészen a Dunáig – és a legelők felett varjúcsapatok röpködtek, olyan békét varázsolva a táj egére, amelyet csak a mesék békéje és csendje sugározhat. S ahogy ezt a téli szépséget, varjúseréglést bámultuk, a moci út egyik örökzöld bokra mellett egy igazi, fölnyergelt lovat pillantottunk meg. Volt már néhány lovunk, egyik kehes, másik sebesült, de ilyen fölnyergelt paripáról még álmodni se mertünk. Jacsó a látványtól hirtelen dideregni kezdett, a gyakorlatias Beta pedig azonnal a ló bekerítését javasolta. A térdig érő hóban azonban a ló kézre kerítése elég körülményesnek bizonyult. Ahogy próbáltuk megközelíteni, elugrott, s kiügetett a síkra. Mi pedig utána. S ahogy ott a havas legelőn álmaink lovát üldöztük, a németek a Mocsolyákról lőni kezdtek. Mit tudhatták, hogy mi nem az ellenség vagyunk?! A becsapódó lövedékek nyomán felszakadt a fagyos föld, s a hóval elegy rögök szinte az égig röpültek. A ló pedig – a mi lovunk! – visszaügetett a jegenyék takarásába az örökzöld bokor mellé. Mi pedig hasaltunk az árokban, s vártuk a támadás végét. De a németek kitartóan tüzeltek tovább, s az egyik akna közvetlenül a fölnyergelt ló mellett robbant, s iszonyú ereje szétszakította az állat testét. Belei, tüdeje, mája cafatokba repült fel az örökzöld bokorra, s mint valami soha nem látott karácsonyfadísz, átváltoztatta a bokrot a háború borzongató, véres karácsonyfájává...

A szétszakított testű ló pedig az árokba fordult, s négy patája az égre emelkedett... A robbanások után a varjak sokáig köröztek a magasban. Mi pedig lehet-

tünk volna akár a háromkirályok is, de nem volt eligazító jel felettünk a magas egekben.

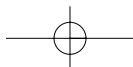
Azon a decemberi ünnepen sem karácsonyfa, sem ajándék nem jutott számunkra, mégis kitörölhetetlenül él bennem annak a karácsonynak az emléke.

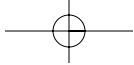
Mert megszületett a gyermek!

A bibliai történetről, Jézus világra jöttéről szinte semmit sem tudtam, maga a karácsony ünnepe is – korábban – annyiból állt, hogy egy borókabokor díszelgett az asztalon, anyám néhány almát akasztott rá, meg ezüst porban meghempergetett diókat. Ez az 1944-es karácsony még ennyit sem adott. Mert hogy kinek lett volna bátorsága lemenni a csenkei erdőbe egy árva borókabokorért?! A folyamatos harcok közepette annak örülhettünk a leginkább, hogy még élünk. És ebben az apokalipszisben nagyapáméknál, az „elsőházban” egy orosz asszony – katonna – gyermeket hozott a világra karácsony szent ünnepén. Miután megszülte gyermekét, újságpapírba csavarta, és a Gáspárek szérújében az elevátor kereke mellé rejtette. Czibor Janival találtuk meg a gyermeket, akit egyébként, nem tudom, miért Szotyónak hívtunk, s amikor az újságpapírt kibontottuk, a csontkémenyre fagyott háborús kicsi Jézuska nagyot koppant az ugyancsak keményre fagyott havon. Teste lila-vörös volt, megfagyott szeme pedig mint a téli ég tiszta kéksége. Nagyapám kertjében az egyik fa alá temettük el, akkorka gödörbe, hogy kevéske fagyott röggel éppen csak be tudtuk takarni. Aztán még havat lapátoltunk a sírja fölé, ahogy azt a katonáktól láttuk a templomkertben a délelőtti temetések idején. És se fejfa, se kereszt, se név, se születési dátum. Megszületett és meghalt karácsony első ünnepén.

Későbbi életem egyik tapasztalata, hogy minden hadsereget három alaptényező érdekel és vezérel: a kaja, a pia és – a nők. Igaz, nők nélkül egy ideig még harcba lehet vinni a katonákat, de éhen és szomjan soha. A roham előtt kell a rum vagy a vodka. Azonban az étellel a tapasztaltabb harcosok már óvatosabbak voltak, mert egy esetleges haslövés következményei visszafordíthatatlanok lehetnek... Szóval az ételt, ha már volt, jobb volt a roham utánra tartalékolni. Ebben a mi háborúnkban is érvényes volt mindez. Nem volt, mert nem is lehetett másként. Sokféle emlékem és élményem között azonban az éhség soha nem jelenik meg. Nyilván ez abból következik, hogy a hozzánk bekvártélyozott katonák folyamatosan szállították a konyhára valót, anyám pedig reggeltől estélig szinte megállás nélkül – Szabó szülével együtt természetesen – süttött-főzött. Hogy a katonák hol és kitől szereztek be a húst, a lisztet, a zsírt, a tojást és egyéb, főzéshez, sütéshez szükséges fűszereket – sőt elsősorban –, az valamiféle hadi titoknak számított.

Nyilván onnan vették el, ahol volt, ahol ráakadtak. Nekünk is volt akkor még néhány tyúkunk, de azokhoz a „mieink” nem nyúltak. Az megtörtént, hogy a máshol elszállásolt harcosok megpróbálkoztak baromfiállományunk ritkításával, de kevés sikerrel. Egyszer megtörtént, hogy a félig szétlőtt tetőn pihenő galambjainkra az egyik – nyilván nagyon éhes vagy nagyon részeg katona – leadott egy géppisztolysorozatot, elriasztván apám galambjait, s szerte löve néhány még ép-

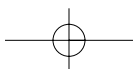

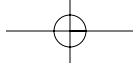
ségben maradt tetőcserepet... E nemtelen cselekedetért azonban nagyon meglakolt. „Bajtársai” puskatussal kergették ki az udvarból.

Azokban a napokban a viszonylag egyhangúnak látszó állóháború kezdett eldurvulni. A németek már nemcsak délután vagy inkább az estéli időben lőtték falunkat, amolyan német precizitással mindig hat és hét óra között, hanem napközben és éjszaka is. Az orosz egységek is mozgásba jöttek. Egyre több harci eszköz érkezett. Bajkaiék udvarába egy tank állt be, a mi udvarunkba pedig egy ponyvával letakart katyusa. Lent a Nagytó alatt levő házak udvarán, ahol Jóska unokatestvéremék laktak, meg az Őregtemető alatt is egymás mellett sorakoztak a harcokocsik. Apám, látván ezt a felgyorsult hadihelyzetet, úgy döntött, hogy ezután éjszakára leköltözünk a pincébe. Közben újra találat ért bennünket: az istállóba becsapódó páncéltörő lövedék nem robbant fel, de megölte egyetlen lovunkat. Ez a tragédia is apám döntését igazolta. Menekítettük tehát a pincébe a menekíthetőt. Pokrócot, párnákat, dunyhákat, hogy a fenti pokol elől megóvjuk magunkat, s ami az életünkön kívül még megóvható. Nekem azonban nem tetszett a pincében való élet. Hiába terítette rá apám a krumplihalomra a pokrócot, ha lefeküdtem, a krumpli nyomta az oldalamat, és csak forgolódtam a szokatlan nyoszolyán. A nappalokat, minden lehetséges veszedelem ellenére, azonban a konyhában töltöttük, anyám főzött és süített a megsokasodott és mindig éhes ruszlik számára. Végül már az elpusztult s az udvaron levő katyusa mellett megfagyott lovunk combjából is pörkölt lett, vagy „piláf”.

Az egyik este Soóky nagymama tejet hozott elsősorban Vilma hűgomnak, aki alig volt több másfél évesnél, meg hát nekem is, hogy – ahogy nagymama mondta – nőjek. Hanem ekkorra a németek olyan ágyúzásba kezdtek, hogy valahányan a pincébe menekültünk a becsapódó lövedékek elől. A közeli robbanásoktól megremegett a föld, s a pince falára akasztott viharlámpa, akár az óra ingája, kilengett. A dunyhák közé bújva vártuk az ágyúzás megszűnését, de az aknák süvöltő hangja és a becsapódások döreje csak nem akart megszűnni. S ebben a várakozásban egyszer csak pokoli robbanás ereje rázott meg bennünket. Egy akna közvetlenül a pince lejárata mellett csapódott be, a pince ajtaja darabokra hasadva elrepült, s a lejárati fal bal oldala beszakadt. A falon függő viharlámpa a dunyhák közé csapódott, s a benne levő benzin – akkor már benzinnel világítottunk, mert petróleum nem volt – kiömlött, s egy pillanat múltával a dunyhák is lángra kaptak. Vilma hűgomat apám a pince sarkába lökte, s az egyik pokróccal a tüzet igyekezett elfojtani. A lángok között ülve egyszer csak Vilma hangját hallottam, aki már tudott beszélni, és selypítve apánkat figyelmeztette: „Aplikám bidázs, aplikám bidázs...” Papának szerencsére sikerült a pokróccal hamar eloltani a tüzet, így csak egy kicsit perzselődött meg. Leégett a szemöldököm meg ittott a hajam... Másnap, ahogy megvirradt, kívülről is láthattuk a pusztítás nyomait, s azt is, hogy ha egy méterrel továbbrepül a lövedék, valahányunkat megöl a robbanás, és betemet a pincébe...

Mindebből látható, milyen kevésen múlik az emberi élet hossza. Hogy egy vilamos mikor ér át egy hídon, vagy hogy egy ágyúlövedék röpte hol ér véget.

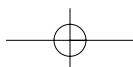
Nem tudván akkor még ezeket, a veszedelmekkel szemben nekem még így is tetszett ez a háború. Tele volt csodával és soha nem látott varázslatokkal. Hogy meg is halhatok? Igen! De számomra akkor még a halál is csupán egy volt a lehetőségek számtalan sora közül. A hajam és a szemöldököm pedig kinőtt, korábbi sebeim is begyógyultak, bár a helyük még kicsi vörös pipacsbimbóra emlékeztetett...

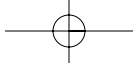
Mivel a pinceóvóhely a továbbiakban használhatatlanná vált a benne való éjszakázásra, apám a konyhában, az asztal helyén, közvetlenül az ablak alatt ásott egy derékig érő dekungot, amelyet nappalra deszkával fedtünk be, s így az asztalt rá tudtuk állítani. Egy ideig aztán Vilma hűgommal ebben a rögtönzött óvóhelyben töltöttük az éjszakákat.

Nem sokkal a nagy ágyúzás után az egyik délutánon Jóska jött értem. Unokatestvérem kétévvel volt idősebb nálam, zömök, gyorsan fellobbanú természetű kölök lévén, gyakran keveredett különféle csetepatékba. De most azért keresett fel, mert náluk s az Öregtemető környékén olyasmi készülődött, amit, szerinte, nekem is látnom kellett. Igyekeztünk is, keresztül Csekesék udvarán, majd Gál nagyapám nyitott szérióján át a Kis utcára, majd a Rozmaring utcán le az Öregtemetőhöz. A magas löszfal árnyékában vagy negyven tank állt fehérre meszelten. A katonák pedig lőszert raktak a páncélcocikba. A községháza felé kerülve, felmáztunk az Öregtemető bokros-gazos, elvadult tetejére, ahonnan tiszta időben le lehetett látni a Duna sötét árterére, a partokat szegélyező erdősávokra. S akkor ilyen „odáig-ellátó”, tiszta, téli idő volt. Így aztán bámulhattuk a köves úton felsorakozó, majd Karva irányába meginduló páncélosok sorát a sudaras jegenyék között. A hatalmas motorok dübörögtek, a tankok farából kétoldalt sűrű, fekete füst lobogott elő, s a láncalpak egészen különleges ritmusa kattogott. Búcs és Karva között, a Lehenekben két tanyaház állt. Klucska Fero bácsié és Talapkáéké. Nem tudom hogyan és mikor keveredett ez a két szlovák család tájainkra, csak feltételezem, hogy a nagy földreform idején jutottak földhöz, azt azonban határozottan állíthatom, hogy a szlovák tanyasiak és falum népe jól megvolt egymással. A velem egykorú Talapka Emil pedig padszomszédom volt az egy hónapig tartó első osztályban. És az is a kölcsönös elfogadást jelentette, hogy a háború idejére mind a két család beköltözött a faluba. A tankok vonulása idején – ebből következően – Fero bácsiék tanyája üres, elhagyott volt. Legalábbis ez volt a látszat.

Hanem amikor a fehérre meszelt tankok a tanya magasába értek, a házak takarásából – az épületek alig voltak kétszáz méterre az úttól – ágyútűz dörgése csapta szét a délutáni távolság csendjét. Mi pedig az Öregtemető magasából, akárha a moziban a híradó harci eseményeit követtük volna, bámultuk a valóságos háborút. A német páncéltörő üteg a tanyaház fedezékéből halálos pontossággal lőtte a páncélosokat. A találatok nyomán láng és füst csapódott fel az égő tankok belsőjéből. A leheni út fölött egyre növekvő füstfelhő gomolygott. Aztán a még harcra képes tankok a tanya felé fordultak, és néhány perc múlva a német üteget Talapkáék tanyájával együtt a földbe taposták. Az egész csata nem tartott negyed óráig sem. Az Öregtemetőhöz nyolc-kilenc tank jött vissza. A többi ottmaradt a köves úton és az út melletti szántókon, őszi vetéseken, és még sokáig égtek.

A koromfekete füstöt az északi szél a Duna felé sodorta.

Csata múltával Jóskaékhoz mentünk, és Zsófi néném – apám fiatalabbik nővére – forró hársfateát adott, hogy felmelegedjünk. De hiába volt a tea, az előbbi látvány időnként még megvacogtatott. És amikor hazaindultam Zsófi nénéméktől, a karvai út felől még mindig teherautók jöttek, platójukon sebesült és halott katonákkal.

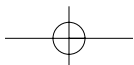
Néhány nappal később, kora hajnalban a németek indítottak ellentámadást, s ez olyan méretű volt, hogy – persze ezt sokkal későbből tudom már – a szovjet haderőt egészen a Garam vonaláig szorította vissza. Ez a váratlan ellenlökés az oroszokat készenlétlenül érte, s nagyon komoly veszteségeket szenvedtek. A Nagytóban – mert hogy errefelé menekültek volna az oroszok – tucatjával úsztak az emberi testek, s másnap reggelre belefagytak a jégbe, vagy a jég alá kerülve lebegtek a víz gyenge sodrásában. A határ Dunamocs felőli térségein pedig rengeteg hadianyag, autók, fegyverek, üzemanyag, lőszer hevert szanaszét szórva a lövészárkokban, bunkerekben és azok környékén. És emberi testek is, a halál ezerféle formájába merevedve.

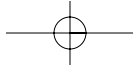
Ez a váratlan fordulat a mi számunkra – apám számára – ismét olyan gondot jelentett, amelynek megoldása már-már lehetetlennek tűnt. A „hivatalos” hat hétre szóló betegszabadsága már régen letelt, s ebből következően akár katonaszökevénynek is számíthatott. Lévén statárium, az akkori terminológia és gyakorlat szerint a „katonaszökevény helyben felkoncolandó” volt. A felkoncolást elkerülendő papa a kórókúp alatti „száraz kútból” előhozta egyenruháját, beöltözött, és elindult Érsekújvárbá, az ott levő katonai elosztóba eligazítás végett. Azonban két nap múlva ismét otthon volt, újra civil ruhát vett magára, s a mundér visszakerült a kórókúp alatti kútba.

Ismét csak az derült ki, hogy az élet dolgai roppantul egyszerűek, vagy ha úgy tesszük: roppantúl bonyolultak, hol így, hol úgy, a „deus ex machina”, az isteni beavatkozás apám sorsának alakulásában, bárhogyan szemléljük is, ugyancsak e földi volt. Ugyanis Érsekújvárott a katonai elosztóban egy régi bajtársát találta, akit papa még szanitécként kimentett a tűzvonalból valahol az Erdős Kárpátokban, s aki időközben tábori csendőrré változott. Apám pecsétes igazolást kapott tőle, s így a lehetséges felkoncolás veszélye egyelőre nem fenyegetett. Másféle tábori csendőrök is megfordultak nálunk később, ma is emlékszem a vékony láncon nyakukban függő jelvényre, amely minden cselekedetüket jogszerűvé tette. A felkoncolás, az akasztás, a főbelövés mindennapi gyakorlatát. De olyan „különlegességet” is elmondtak, hogy egy hazakívánczó leventegyerek szájába tojásgránátot vertek, s felrobbantották a fához kötözött „szökevény” fejét. De – és ezt Tárnokéknál néztem végig – ugyanezek a tábori csendőrök – egy orosz foglyot úgy vallattak, hogy annak körmei alá gombostűket szúrtak.

... Aztán jó ideig semmit se láttam a háborúból.

A diftéria – roncsoló toroklob – pokoli láza és légszomja a lét és a nemlét hátramezsgyéjére sodort. Megszűnt a kinti világ s annak valósága. Egy német orvos javaslatára naponta többször fokhagymaszószot nyeltek velem, ezentúl pedig hurkapálcára csavart, fertőtlenítővel átitatott vattával tisztították a torkomat, hogy lélegezni tudjak. És csavartak hideg vizes lepedőbe naponta többször, mert ez volt az egyetlen lázcsillapító. Valójában ezekről a napokról nincsenek emlékeim, amit tudok s leírok, az szüleim, főleg Szabó szüle elmondása alapján maradt meg ben-

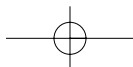
nem. Tény, hogy nagyon közel voltam a halálhoz. De úgy tűnik, a „fokhagyma-terápia” átsegített a legnehezén, és megmaradtam. Közben kitavaszkodott, s a nagy garami áttörés idején elvitték a leventéket, akik a Székesfehérvár környéki harcokban csaknem mind odavesztek.

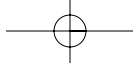
A betegség oly mértékben legyengített, hogy alig volt jártányi erőm. Legfeljebb annyit tudtam tenni, hogy kiültem az ajtó elé, s a márciusi napsütésben a ruhatetveket pusztítottam, mert hogy a háború idején valahányan megtetvesedtünk. A kövérre hízott ruhatetvek a körmöm alatt halkán pattanva múltak ki, véresre maszatolván körmeimet. Jacsó meg Beta gyakran meglátogattak, s beszámoltak a halottasházban levő lovaink állapotáról meg különféle „hadizsákmányokról”, amelyeket Jacsóéknál a szalmakazalban rejtettek el. Volt néhány ismétlőpuska, két dobtáras géppisztoly, különféle kézigránátok, töltények, miegyéb. Jacsó pedig egy alkalommal – a saját galambtenyészetéből – hozott két kis galambot is, hogy anyám abból levest készítsen, gyorsabb gyógyulásomat segíteni.

Apám ekkorra már úgy-ahogy befoltozta a házunk tetejét, a konyhában levő, ideiglenes bunkert is betemette, s ahogy kezdett tavaszodni, mindenhol s mindenki igyekezett eltakarítani a romokat, s amit s ahogy lehetett visszaállítani a háború előtti állapotába. A hat hét alatt, amíg a háború napjait és éjszakáit éltük, a hadsereg mindent, ami tűzre való volt, eltűzelte. Kerítések tűntek el, sok akácját kivágtak, de eltűntek az iskolából a padok is. Az állatok javarésze is a háború áldozatává vált. Házak, istállók, ólak, a föld megműveléséhez szükséges eszközök, szerszámok pusztultak el. A nehezen megmentett állatok számára pedig alig maradt takarmány. Az emberek számára sem maradt valami sok eleség, de azért az elrejtett tartalékokból valami mégis csak előkerült. De nem volt cukor, só, nem volt petróleum, se villanyáram... Ezt azonban még csak valahogy elviseltük volna. A nagyobb baj az volt – az lett –, ahogy akkor mondták: újra csehek lettünk. A tehetetlenség és a bizonytalanság, s az ebből következő kilátástalanság béklyózta az embereket. A fiatal és a java korú férfiak közül sokan hősi halált haltak, sok ház, gazdaság maradt férfi – gazda – nélkül, s maradtak az özvegyek – huszonéves fiatal menyecskék – és mellettük az árvák... Alig maradt család, amely nem gyászolt volna, vagy nem várta volna az eltűntekről a reményt adó híreket...

Ahogy a betegség után megerősödtem, nagy kiránduló-gyűjtő utakra indultunk Betával és Jacsóval. Ennek következtében a kazalban levő rejtékhelyen fegyver- és lőszergyűjteményünk egyre gyarapodott. Még egy gyalogsági aknavetőt is találtunk a Komáromi út egy beomlott bunkerében. Lovaink is kezdték összeszedni magukat, hát teli voltunk különféle tervekkel, s bár még a háború nem ért véget, ezek a tervek, ha lassan is, de kezdtek valóra válni. A lovak értékesítése mellett a legelső helyet a halászat és a vadászat lehetőségei töltötték ki. Hogy az új, háború utáni világ mit hoz számunkra, nem igen érdekelt, még akkor sem, ha a felnőttek a cseh rendszer visszajöttétől semmi jót nem vártak.

A mi – az én – szabad világom valahogy felette állt minden majdani, hozzánk érő bajnak, veszedelemnek. Mert lehet-e annál nagyobb öröm, amikor a Nagytóba behajtott tojásgránát robbanását követően egy kosárnyi hal úszik a part felé, fehér hasát az

ég felé fordítva?! Hogy nemrégén a jég alatt még halott katonák lebegtek ugyanott? Igen. Azonban a felejtés a természet egyik legnagyobb adománya, s az emberfia nyolckilenc évesen talán a tegnappal még foglakozik, de azzal, ami egy hete történt, olyan számára, mintha sohasem lett volna. A galamb röptének sem marad nyoma az égen. S a gyermeki emlékezet, akár a galamb röpkülése...

Annak a tavasznak a legizgalmasabb élménye, mindennel szemben, amit leírtam eddig, a vadászat volt. Kisajátítottuk a közeli peresi erdőt, a Nagyér-hát bozótosait, és vadásztunk. Fogolyra, nyúlra, fácánra, ami jött. Nem sok eredménnyel, tegyem hozzá, de azért majdnem minden vadászaton sikerült valamilyen vadból elejteni egyet-kettőt. (Bővebben erről az *Esték és hajnalok* című könyvemben már beszámoltam, így az ismétlés ódiúmat elkerülendő, emlékeimnek azt a folyamát itt be is rekesztem.)

A falu, a paraszti világ íratlan törvényeit semmilyen háború nem képes megváltoztatni. Amikor kitavaszdodik, ahogy kienged a föld fagya, neki kell látni a kinti munkákhoz. Meg kell metszeni a szőlőt, el kell simítani az őszi szántásokat vetés előtt, aztán következik a tavasziak vetése, hogy a nyáron s az őszi jöttén legyen mit betakarítani, hogy legyen élelem embernek, állatnak. Az 1945-ös tavaszon a korábbi törvények szinte teljesíthetetlenek voltak. Egyrészt hiányoztak a férfiak – a gazdák –, de az igavonó állatok nagy részét is, a szó szoros értelmében, elemészttette a háború, s vetőmag sem marad elegendő. De mert vetni mégis kellett, hát a megmaradt ló mellé „befogták” a fejőstehenet, ami a korábbi időkben elképzelhetetlen volt, s így szántottak, vetettek. A nyomorúság szülte kényszer soha nem látott megoldásokat követelt. Túl ezen, a kinti, mezei munka egyéb kockázatokat is rejtegetett, hiszen – főleg a határ nyugati térségein – az oroszok nagy területeket elaknásítottak. Ennek következtében több szerencsétlenség – halál eset is – történt azon a tavaszon, de még később is a kinti munkák közben.

Május elején véget ért a háború.

Ezt a történelmi eseményt a kispíró adta a falu tudtára – kidobolta a háború végét –, anyámmal együtt hallgattuk meg a nagy hírt sikándriai házunk előtt, s mikor a kispíró továbbment, az emberek összegyűltek, s egymás szavába vágva, mindenki valami nagyon fontosat szeretett volna mondani, valamit, ami megőrzi a pillanat különlegességét. Én az egészből csupán arra emlékszem, hogy legtöbbször a katonák hazatérését emlegették. Hogy aki él, aki megmaradt, nemsokára megjön. Voltak, akik sírtak közben, mert számukra már reménység sem maradt, hiszen fiuk, férjük haláláról hónapokkal ezelőtt megérkezett a gyász hír. Sokáig ott ácsorogtak az utcán a szomszédok, mintha a békéről szóló hír valóban a békét hozta volna el számunkra.

Délután pedig Jacsó állított be, keményen „héccsencségeve”, mert a halottas kamrából ellopták a lovainkat...

(Folytatjuk)

